

УДК 811.161.2: 811.112.2

ББК 81.2 (Англ)

ОБСЦЕННА ЛЕКСИКА В ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

М. Р. Ткачівська

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника;

Інститут історії, політології і міжнародних відносин;

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

У статті аналізуються зарубіжні наукові дослідження обсценної лексики. Здійснюється огляд наукових розвідок, у яких розглядається еротична та обсценна лексика та її вживання в літературі. Вказується на потребу нових робіт, присвячених аналізу обсценної лексики в літературних творах, та на важливість її подальших досліджень.

Ключові слова: *обсценна лексика, еротична лексика, тема-табу, зарубіжні дослідження, аналіз.*

*Коли написав усе, що мав написати,
відчуваєш, що ще не написав усе найважливіше,
що «забороняє порядність».*

Петер Альтенберг

Дослідження обсценної лексики завжди потребувало уваги науковців, оскільки це одна із тем, яка в різні часи сприймалася по-різному, здебільшого не на свою користь. Психологи, біологи, медики, філософи, педагоги, мовознавці бачать у цій темі свої спектри досліджень, які багаті в чому перетинаються як на науковому рівні, так і на рівні «теми-табу».

Метою нашої статті є огляд зарубіжних наукових праць, присвячених обсценній лексиці. До основних завдань статті належить вивчення стану досліджень обсценної лексики в зарубіжній лінгвістиці, короткий огляд дискусій щодо походження слова «обсценність», аналіз вживання обсценної та еротичної лексики в літературі різних епох.

Дослідження обсценної та еротичної лексики ще донедавна перебувало осторонь наукових розвідок. У другій половині ХХ-го століття з'явилася низка праць, присвячених лінгвістичним та психологічним дослідженням стосовно вживання обсценної лексики у світовій різножанровій літературі. Це насамперед наукові розвідки німецьких вчених Г. Кратца «Über den Wortschatz der Erotik im Spätmittelhochdeutschen und Frühneuhochdeutschen» («Про еротичні слова в пізній середньонімецькій та ранній верхньонімецькій мові», 1949), Й. Байера «Schwank und Moral. Untersuchungen zum altfranzösischem Fabliau und verwandten Formen» («Шванк і мораль. Дослідження старого французького фабліо і спорід-

них форм», 1963), Е. Борнеманн «Lexikon der Liebe» («Лексикон любові», 1969), Е. Борнеманн «Sex im Volksmund» («Секс у народній мудрості», 1974), І. Р. Тейлор «Im Garten der Luste. Herrschaft und Wandlungen der Sexualität» («В саду розваг. Панування та перетворення сексуальності», 1970), Г. Говен «Studien zur deutschen Erotik in der Märendichtung» («Дослідження німецької еротики в віршованій розповіді», 1978), Р. Крон «Liebe als Literatur», «Aufsätze zur erotischen Dichtung in Deutschland» («Любов як література», «Твори про еротичну поезію в Німеччині», 1983), Г. Зеслін «Lexikon der erotischen Literatur» («Лексикон еротичної літератури», 1984), У. Мюллер «Minne ist ein swaerez spil. Neuere Untersuchungen zum Minnensang und zur Geschichte der Minne im Mittelalter» («Minne ist ein swaerez spil. Новіші дослідження міннезангу та історії мінни в середньовіччі», 1986). Подібні дослідження знаходимо і в слов'янських мовах. Відомі розвідки таких сербських дослідників, як Слободан Ремитич, Неделько Богданович, Стана Ристич, Милорад Дешич, Драго Чупич, Біяна Сикимич, Йордана Маркович, Деян Яйдачич, Хасния Муратич-Туна, Драган Лилич, Дубравка Валич Неделькович, Свенка Савич та ін. Д. Чупич розглядає обценну лексику в діалектах, Б. Сикимич – сербські скатологізми, близькі до українських, Й. Маркович – значення лексики з коренем сер- (сра-), Н. Богданович – лайку в приказках, Х. Муратич-Туна – вульгарзми, Д. Яйдачич – мовну гру і лайку, С. Ристич аналізує обценізми на основі словників, ступені обценності тощо. Аналізу обценної лексики в російській літературі присвячують свої дослідження І. Ерман [9], Г. Ковальов [2] та ін. Обценну і сатиричну поезію в польській мові досліджує В. Войтович [14].

До найгрунтовніших літературно-психологічних досліджень обценності в німецькій лінгвістиці належить монографія Вольфганга Бойтіна «Sexualität und Obszönität. Eine literaturpsychologische Studie über epische Dichtungen des Mittelalters und der Renaissance» [6] («Сексуальність та обценність. Літературно-психологічна студія про епічні вірші Середньовіччя і Ренесансу»), в якій аналізуються сексуальність та обценізми в літературі, а також подаються основні форми сексуальності, зображені в давній епічній поезії, розглядається тематика жінки, сім'ї та ін.

Досі у зарубіжній лінгвістиці ведуться дискусії щодо походження лексеми *обценний*. За В. Нойманн, етимологія слова *обценний* дуже суперечлива. Дослідниця говорить про використання слова *scaena* (сцена), що означає – доносити щось до свідомості глядачів. Або ж навпаки *obscena* (*offthescene*), тобто найголовніше діється поза сценою, за кулісами. По-третє, *обценний* може походити від *saenum*, що означає бруд, багно, нечисть [11, с. 55].

Британський дослідник проблем статевого життя Гавелок Елліс також подає слово *обценний* як похідне від *oft the scene*, за кулісами, тобто те, що не могло бачитися у світлі рампи [цит. за Маркюс, 10, с. 15]. Л. Маркюс говорить, що на сучасному етапі слово *обценний* по-

ходить від лексеми *caenum*, яка означає бруд, багно, послід [10, с. 15]. У римському письмі *obscenum* виражало естетичну огиду, аморальність. В Ціцерона, Овідія, Лівія, Тацітаце слово мало вульгарний смисл, по суті майже завжди позначало сексуальне [10, с. 15-16]).

В. Нойманн подає визначення слова *обсценний* американським Інститутом права (Amerikanisches Low Institut), де воно трактується як таке, що веде до блуду і вважається лайкою. Його синонімами є брудний, блудний, зіпсований, безсоромний тощо [11, с. 55]. Незважаючи на дискусії, які велися щодо заборони обсценної літератури, за словами В. Нойманн, вони демонстрували свій сильний вплив у суспільстві. На думку дослідниці, сьогодні слово *обсценний* виконує здебільшого функцію декласування, яке в німецькій мові актуалізується фекальними словами. Дослідниця припускає його походження від *obscenum* (бруд, нечисть). [11, с. 56]. Аналізуючи еротичні твори, В. Нойманн говорить про обсценність як про «роззброєння», яке полягає не в тому, щоб глузувати з чогось брудного, несоціального, а «без зброї» спонукати до глибокого відчуття [11, с. 57].

В. Бойгін пропонує таке визначення обсценності в літературі: «Обсценність у літературі це ...шифр для суспільних відносин, це такий тип літературної комунікації, коли автор використовує особливо структурований знак, здатний на деякий час (...) уможливити реципієнтові нову насолоду неприхованої сексуальності» [6, с. 92].

Аналізуючи вживання обсценної лексики, В. Бойгін зазначає, що особлива структура знака (тексту) може складатися зі злиття елементів наступних категорій або вибірково: 1) зображення сексуальності в вузькому розумінні (статевий акт, статеві органи), 2) зображення скатологізмів (екскрементів); 3) зображення (або залучення через згадування) перверзій, девіацій, варіацій; 4) лінгвістика обсценного, тобто народних, здебільшого грубих позначень процесів, органів і секретій груп (1) до (3) (так звані «обсценні слова») та обсценних метафор, евфемізмів і перифраз [6, с. 92].

В. Нойманн вважає, що незважаючи на вже наявні дослідження обсценності, у більшості з них «не вистачає чіткого літературного аналізу епох; у більшій мірі здійснюються соціально-історичні аніж літературно-наукові дослідження» [11, с. 14]. Зрештою, важко однозначно стверджувати погляди на обсценність, озираючись на багато попередніх століть. Можна тільки припускати і робити певні висновки на основі тих матеріалів, які дійшли до наших часів.

Учені по-різному підходять до аналізу обсценної лексики, іноді розглядаючи її разом з еротикою. Як зазначає Л. Вінтер, «erotika – це поезія, це те, що промовляє з глибини (...). Сексуальність – це оголення, неодухотвореність, яку просто треба називати своїм іменем» [13, с. 29]. Аналізуючи в своєму дисертаційному дослідженні лірику, В. Нойманн розглядає еротика як в окремому, так і в різних дискурсах. При цьому

вона зупиняється також на порнографії, обценності та сексуальності. Вдалу еротику дослідниця сприймає як багатшаровість, коли «щось видно, коли нічого не видно» [11, с. 14]. Як зазначає науковець, термін *порнографія* складається з двох компонентів – грецького *Porne* (повія) та *graphiein* (писати) і в написаному (оповідях) мова йде часто про повій. В. Нойманн також частково вступає в дискусію щодо призначення таких творів.

Еротика в літературі та народній творчості (поезії, прозі, драматичних творах, міннах, шванках, приказках тощо) у різні епохи по-різному сприймалася суспільством та авторами. По-різному її розглядають і літературознавці та критики. Г. Мюллер стверджує, що в античній літературі було найбільше еротичної вільності, «не було християнських понять вини та гріховності» та що «антична спадщина проливає світло у своїй еротичній свободі у наступні століття» [цит.: за 6, с. 23]. Інші вчені, у тому числі В. Бойтін, схиляються до думки, що в античні часи теж були сексуальні репресії і антична епоха не була епохою сексуальної свободи.

У Середньовіччі на суспільну думку особливий вплив мала церква, чого ще не спостерігалось у ранньому Середньовіччі, коли церква тільки починала закріплювати свої позиції. Посилаючись на Г. Тейлор, В. Бойтін наводить приклад тих нехристиянських західних суспільств, в яких осуджувалося помилування за зраду (зазвичай), попередження вагітності (рідко), переривання вагітності (іноді), гомосексуальність (іноді), зоофілія (іноді), які церква завжди засуджувала [6, с. 24]. Моделювання функцій у сім'ї, роль жінки, покірність, збереження сімейних стосунків належали до важливих християнських чеснот, які пропагувала церква. На думку В. Бойтіна, у пізніших століттях багато авторів переносили в поезію свій протест проти пануючого у суспільстві стану культури. Таким чином, існували певні теми і мотиви, де автори могли висловити іншу позицію щодо офіційної сексуальної моралі [6, с. 17].

Розглядаючи використання еротичної лексики у легендах, еротичних шванках, В. Бойтін виділяє наступні типи еротичних шванків: 1) проста обценність (подається приклад «*Von dem Reiben*» («Про тертя»)) (у середньовісній німецькій «*reiben*» було еквівалентом до лат. «*coire*» і позначало статевий акт, у XVI-му столітті було замінене словом «*ficken*»); 2) зображення агресивності в контексті сексуальності; 3) зображення агресивності як обману; 4) пародіювання інших схем, як правило, підмішування обценності [6, с. 92].

В. Нойманн присвячує своє дисертаційне дослідження еротичній німецькомовній ліриці модерну, де розглядаються його п'ять епох – романтика, реалізм, естетизм, авангард і постизм [Neumann V.: 2008]. В. Бойтін аналізує новели Бокаччо, новелу Рупрехта фон Вюрцбурга, «*Die zwei Kaufleute*» (1438), чималу кількість легенд, наприклад віршовану розповідь «*Der Ritter mit den Nüssen*», твір Ганса Фольца «*Die Hose*

des Buhlers», новелу Матео Банделло «Die Herzogin vom Amalfi», Сервантеса «Novelle von der unziemlichen Neugier» та багато інших. Обсценна література XVI-го століття досліджується і в польській мові, що засвідчує монографія В. Войтовича «Sckice o poezji obsceniczej i satyruszej Andrzeja Krzyskiego». В ній розглядається еротика в придворній поезії, подається аналіз обсценної та сатиричної поезії в окремих тематичних сферах [14].

І. Ерман у своєму дослідженні подає приклади обсценної лексики Е. Лімонова, В. Сорокіна, В. Єрофєєва, а також анекдоти, фольклор. Г. Ковальов у праці «Русские писатели о русском мате» демонструє використання російськими письменниками ненормативної лексики. Науковець наводить приклад О. Пушкіна, що той неодноразово був змушений звертатися до евфемізмів, щоб пом'якшити силу мату (Г. Ковальов цитує слова А. Пушкіна: «Якщо вже прийшов у кабак, то не гнівайся – яка компанія, така й розмова»). Він також наголошує на використанні «непристойної лексики» Н. Некрасовим, І. Буніним, В. Астафєвим та ін. [2].

Використання обсценної лексики у тому чи іншому творі має своє підґрунтя і далеко не завжди може слугувати пазлом для узагальнення ментальності народу у певному часовому проміжку, в якому був створений твір. Якщо вважати, що у фольклорі найяскравіше проглядається ментальність нації, то в художній літературі можливе суб'єктивне ставлення автора до реальності та підмішування його власної уяви і нереалізованого відчуття до вже існуючих у суспільстві норм чи звичаїв. Можливе також вираження автором збоченого ракурсу його фантазій та концентрування автора на маловідомих або вигаданих можливостях поведінки тощо. Це стосується і погляду на еротика та мораль. Хай у літературних творах і відображене життя певної нації у певний відрізок часу, проте ми не можемо стверджувати, що подане у літературі є завжди характерним для змальованого проміжку часу.

Автори по-різному підходять до оригінальності своїх творів (пошук сенсацій та поодиноких випадків, бажання виокремитися, графічне оформлення своїх фантазій тощо). Для ряду авторів до їх стратегій успіху належить і обсценна лексика, яка також має своїх гурманів. Описане в творах далеко не мусить мати своє реальне віддзеркалення у життєвих ситуаціях. Подібне питання ставить В. Бойтін: «Чи частотність тем у поезії можливо є компенсацією відсутності варіанту у житті? Чи ознака більшої свободи фантазії, у порівнянні до обмежень цієї свободи в інших часах? Або ніщо інше, як мода, нічим не пояснена випадковість?» [6, с. 24].

Ставлення до голого тіла у Німеччині дещо відрізняється від українського поняття «оголеність». На початку XX-го століття з'явився перший рух за культуру тіла. З 1918 року виникає масовий рух за «Вільну культуру тіла», куди спочатку не беруть жінок [11, с. 93]. Починаючи із

другої половини ХХ-го століття суспільство змінює свою думку стосовно моралі, публічних стосунків, оголеності тощо, що засвідчує не тільки література, але й кінематографія, засоби масової інформації та ін. Особливо це спостерігається у добу постмодернізму, де увага концентрується як на прямому контексті, так і на подвійних смислах, які потребують певного аналізу і розраховані на переосмислення прочитаного. Тут немала роль надається грі слів, пародії.

При аналізі еротизмів В. Бойтін зазначає, що частина цілком нейтральної еротичної лексики стала жертвою табування, що призвело до виникнення дефіциту такої лексики у багатьох європейських культурних мовах. Це стосується статевого акту, функцій статевих органів, що пов'язане із вірою чи забобонами, вихованням, тактом. Слова були замінені «неприродними словами». Науковець наводить приклад німецьких слів, що позначають *Koitus* як *Geschlechtsverkehr* або *Weischlaf*, які є описовими для позначення статевого акту [6, с. 24]. Подібні проблеми іноді зустрічаються при перекладах творів, де не завжди можливо підібрати точний відповідник до певного обценізму, у тому числі евфемізму.

В добу постмодернізму змістилася вісь стосовно багатьох табу, у тому числі щодо частоти використання обценізмів, що демонструє їх розмаїття у низці сучасних творів. При цьому використовуються як власні обценізми, так і запозичення. Здебільшого це стосується англословних обценізмів, якими рясніють сторінки як зарубіжних, так і українських творів художньої літератури, інтернет-статей тощо.

Як бачимо, незважаючи на низку перелічених досліджень та помітну кількість науковців, які розглядали обценну лексику, ця тематика досі потребує поглибленої уваги вчених. Здійснений нами аналіз зарубіжних досліджень обценної лексики охопив тільки частину наукових розвідок. Існування обценної лексики у текстах різних епох допомагає підтвердити її помітну, хоча й неоднозначну роль у літературі. До важливих наступних завдань у дослідженні обценності в літературі належить подальший аналіз обценної лексики в синхронії і діяхронії.

Отже, дослідження обценної лексики має широкий спектр можливих наукових розвідок. Аналіз стану дослідження запропонованої тематика демонструє зацікавленість низки науковців темами-табу, які до недавня лежали під сукном часу. Хай ці теми і ще досі часто належать до штучно прихованих і відкинутих, вони є невід'ємною ланкою суспільного життя. Нею неможливо нехтувати, як і неможливо не звертати увагу на той пласт суспільства, який нею послуговується. Відповідно, неможливо не погодитися із висловлюванням, що «прогалина між мистецтвом і життям не зменшиться, бо не беруться до уваги соціальні умови життя, тому що естетика обценного хоч і має антропологічний фундамент, та все ж не суспільний» [15, с. 147]. Незважаючи на різне ставлення суспільства до тем-табу та до табуваної лексики, вважаємо, що і вона має право на ширше дослідження у лінгвістиці.

Література

1. Богданович Неделько. Опценна лексика / Н. Богданович // Зборник радова. Serbian Obscene Vocabulary. – Ниш: Просвета, 1998. – 160 с.
2. Ковалев Г. Ф. Русские писатели о русском мате / Г. Ф. Ковалев // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж, 2004. – Вып. 3.
3. Ткачівська М. Р. Лайливі слова на позначення розпусної жінки та їх переклад на німецьку мову / М. Р. Ткачівська; укл.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Вид-во національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 45. – 354 с. – С. 323-326.
4. Ткачівська М. Р. Емоційність твору як рефлексорне відображення реальності (негативна характеристика жінки у німецькомовних перекладах) / М. Р. Ткачівська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип.2 (74). – С. 183-186.
5. Aichinger E. Schlechte Wörter / E. Aichinger // Fischer-Verlag. – Frankfurt am Main, 1976. – 129 S.
6. Beutin W. Sexualität und Obszönität / W. Beutin // Eine literaturpsychologische Studie über epische Dichtungen des Mittelalters und der Renaissance. – Königshausen & Neumann, 1990. – 483 S.
7. Bröhan M. Die Darstellung der Frau beim Wilhelm Raabe / M. Bröhan. – Frankfurt am Main: Verlag Peter D. Lang, 1981. – 270 S.
8. Derks P. Die Schande der heiligen Pädorastie / P. Derks // Homosexualität und Öffentlichkeit in der deutschen Literatur 1750-1850. – Berlin: Verl. Rosa Winkel, 1990.
9. Ermen I. Der obszöne Wortschatz im Russischen / I. Ermen // Etymologie. Wortbildung. Semantik. Funktionen. – München: Verlag Otto Sagner, 1993. – 106 S.
10. Marcuse L. Obszön. Geschichte einer Entrüstung / L. Marcuse. – München: Paul List Verlag, 1962. – 407 S.
11. Neumann V. Erotik in der deutschsprachigen Lyrik der Moderne / V. Neumann. – Würzburg: Verlag Königshausen&Neumann. – 285 S.
12. Schelsky H. Soziologie der Sexuslität / H. Schelsky. – Hamburg: Rowolt, 1955. – 143 S.
13. Winter Leonde. Vögeln regt zum Vögeln an / Leonde Winter // Über die Waffen eines Autors angesichts der Darstellung von Sexualität, in: Literaturen. – Das Journal für Bücher und Themen, 05/2001. – S.29.
14. Wojtowicz Witold. Skice o poezji obsceniczej i satyrycznej Andrzeja Krzyckiego / Witold Wojtowicz. – Szczecin, 2002. – 227 S.
15. Wollustige Phantasie. Sexulästhetik der Literatur. Herausgeg. Horst Albert Glaser. – München: Carl Hanser Verlag, 1974. – 220 S.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 12.04.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором **Грецуком В.В.**,
к.ф.н., доцентом **Билицею Я.Т.***

OBSCENE LEXICON IN FOREIGN RESEARCHES

M. R. Tkachivska

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Institute of History, Political Science and International Relations;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57*

The article presents the analyses of the foreign scientific researches concerning the problem of obscene words. It conveys an observation of the scientific papers dwelling on the issue of erotic and obscene lexical units in general, as well as the usage of erotic and obscene lexical units in literature. Eroticism in literature and folklore (including poetry, prose, plays, proverbs and sayings etc.) is interpreted by society and writers in different ways, depending on the epoch. It has also been a subject under scrutiny for literary critics and reviewers, along with the scientists, who pay their attention to the usage of the obscene language in both folklore and literature of different ages. Usually medieval times are characterized by a strong influence of church, which determined a common public opinion, though in the early Middle Ages the church only started to dominate (in terms of existence of a sexual freedom). The majority of researchers pays attention to the fact that the XX century is characterized by a considerable change in a public opinion concerning morality, public relationships, nudity etc. In the post-modern period we talk about both direct understanding and interpretations, as well as hidden messages, which require certain analyses and which are supposed to stimulate an intellectual collaboration with a recipient. The analyses of the current state of researches on the given topic show some considerable learned interest in the topics which have been considered a taboo not a long time ago. The article highlights the importance of the further research of the obscene language, for the analyses of the already existing works on it shows a growing need to discover peculiarities of the usage of the obscene language in literature.

Key words: *obscene lexical units, eroticism, taboo, literature, analysis.*